

Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: de invloed op de bevolkings-samenstelling

Han Nicolaas en Arno Sprangers

De migratie in de afgelopen twee eeuwen heeft een belangrijke invloed gehad op de samenstelling van de bevolking in Nederland. Rond 1800 was naar schatting ongeveer 5 procent van de bevolking van Nederland in het buitenland geboren. Ruim twee eeuwen later is dit aandeel meer dan verdubbeld, tot bijna 11 procent. Dit artikel schetst een beeld van de bevolkingssamenstelling in de afgelopen twee eeuwen en beschrijft de invloed die de buitenlandse migratie op deze samenstelling heeft gehad.

1. Inleiding

Migratie is van alle tijden. De hoge aantallen immigranten die zich de afgelopen decennia in Nederland hebben gevestigd, zijn dan ook geen nieuw verschijnsel. Ook in eerdere eeuwen hebben velen zich een plaats verworven in de Nederlandse samenleving, veelal om politieke redenen of omdat ze vervolgd werden vanwege hun religie.

Vast staat dat de migratie in de afgelopen twee eeuwen een belangrijke invloed heeft gehad op de samenstelling van de bevolking in Nederland. Rond 1800 was naar schatting 5 procent van de bevolking van Nederland in het buitenland geboren. Ruim twee eeuwen later is dat percentage meer dan verdubbeld, tot bijna 11.

Vooraf in de tweede helft van de twintigste eeuw is migratie een telkens terugkerend thema geweest in het beleid van de overheid. In dit verband bracht het overheidsbeleid ten aanzien van immigranten uit voormalige koloniën, gastarbeiders en asielzoekers menige pen in beweging. Hoe moet deze problematiek worden gezien in het licht van een wat langere termijn? Anders gezegd: hoe heeft de migratie zich in Nederland in de loop van de laatste twee eeuwen ontwikkeld en wat is de invloed daarvan geweest op de bevolkingssamenstelling? Met behulp van drie statistische bronnen, de volkstellingen, het onderzoek van Oomens naar de loop van de bevolking in de negentiende eeuw en de statistiek van de buitenlandse migratie, onderzoeken we wat de invloed van de migratie op de Nederlandse bevolking is geweest.

2. Statistische bronnen

2.1 De (volks)tellingen van 1795 en 1815

De officiële nummering van de volkstellingen in Nederland begint met die van 31 december 1829. Maar ook vóór de eerste officiële volkstelling zijn er tellingen gehouden, waarvan die van 1795 en 1815 de meest betrouwbare informatie bevatten. De eerste telling in Nederland vond plaats in oktober 1795. In wat toen nog de 'De Nederlandse Republiek' heette, werd een volkstelling gehouden om kiesdistricten te kunnen vormen (Oomens, 1989a). Het

begrip 'bevolking' werd overigens niet gedefinieerd: men telde het aantal 'zielen'.

In de telling van 1815, die als doel had militie-districten vast te stellen (en daarom ook wel de militietelling wordt genoemd) werd evenmin een definitie gegeven: men telde 'de bevolking'. In beide tellingen is het daarom niet geheel duidelijk welke bevolking werd geteld: de 'de jure' bevolking (waarbij iedereen wordt geteld die is opgenomen in een Nederlands gemeentelijk bevolkingsregister) of de 'de facto' bevolking (de bevolking zoals die op het moment van de telling wordt aangetroffen).

Overigens vonden er tussen 1795 en 1815 diverse tellingen plaats, waaronder maar liefst vijf in 1810 en 1811 (CBS, 1900). Over enkele van deze tellingen zijn in het Rijksarchief gegevens te vinden, ook van andere jaren dan 1810 en 1811, en de resultaten van enkele van deze tellingen zijn ook gepubliceerd. Ze zijn echter steeds moeilijker te interpreteren en te vergelijken met eerdere tellingen, omdat de resultaten ervan – als gevolg van steeds verdergaande inlijving bij Frankrijk – betrekking hebben op een geleidelijk kleiner wordend deel van Nederland.

De telling van 1795 vond plaats per provincie en daarbinnen per district en plaats. Er werden geen gegevens verzameld over geslacht en dergelijke. De bevolking van Nederland kende in deze twintig jaar een groei van 1,883 miljoen in 1795 naar 2,021 miljoen in 1815. Het officiële cijfer voor 1795 werd overigens in de publicatie ervan gecorrigeerd vanwege een geconstateerde dubbeltelling: de bevolking werd met 2546 zielen verminderd 'om dat deeze by Holland en by Bataafsche-Brabant gerekend zijn'.

2.2 De officiële volkstellingen van 1829–1971

In 1829 verscheen een Koninklijk Besluit waarin opdracht werd gegeven eenmaal per tien jaar een telling te houden van het aantal personen 'binnen het Rijk woonachtig' (Oomens, 1989a).

Eind 1829 werd een telling gehouden die dan ook officieel te boek staat als de 'Eerste Volkstelling'. In de loop van de negentiende eeuw zijn dergelijke tellingen vervolgens om de tien jaar gehouden.

De twintigste eeuw kende een onregelmatiger verloop van volkstellingen. Na de telling van 1909 werden er tellingen gehouden in 1920, 1930, 1947, 1960 en 1971. Na de laatste officiële volkstelling, in 1971, vonden enkele registrertellingen plaats, terwijl voor 2001 een zogenoemde Virtuele Volkstelling is gehouden (Van Maarseveen en Schulte Nordholt, 2007).

In de volkstelling van 1829 werd in elke gemeente van alle personen het geslacht, de burgerlijke staat, de leeftijd en het geloof geregistreerd. Tevens bevat deze telling informatie over het aantal huizen en 'huisgezinnen' per gemeente. Eind 1829 telde Nederland 2,613 miljoen inwoners, ruim 700 duizend meer dan het aantal dat in de telling van 1795 werd waargenomen. Er werden 539 dui-

zend huisgezinnen geteld, hetgeen betekent dat een gemiddeld gezin eind 1829 bijna 5 personen telde.

De uitkomsten van de Eerste Volkstelling van 1829 en vrijwel alle daaropvolgende tellingen hebben steeds betrekking op de de jure bevolking (de in een bevolkingsregister opgenomen personen). Alleen in de telling van 1849 werd de de facto bevolking geteld, de feitelijk aanwezige bevolking). In de volkstellingen van 1859 en 1869 werd met beide bevolkingsdefinities gemeten, zodat inzicht werd verkregen in de omvang van het verschil tussen de bevolkingen volgens deze definities (Van Maarseveen, 2002a).

In 1859 en 1869 bedroeg de de jure bevolking respectievelijk 16 duizend en 9 duizend personen meer dan de de facto bevolking. Op basis hiervan schat Oomens dit verschil voor 1849 op 11 duizend personen (Oomens, 1989a). Tijdens de volkstellingen van 1849, 1859 en 1869 werden er dus telkens meer personen opgegeven als tijdelijk afwezig maar wel woonachtig in Nederland dan personen die tijdens de telling wel in Nederland werden aangetroffen maar niet in Nederland woonachtig waren. Tegenwoordig zal dit andersom zijn en zal, vanwege bijvoorbeeld illegalen en asielzoekers die (nog) niet staan ingeschreven in een gemeentelijk bevolkingsregister, de feitelijke bevolking groter zijn dan de de jure bevolking. Zelfs toeristen en zakenlieden die tijdelijk in Nederland verblijven, worden tot de feitelijke bevolking gerekend.

Informatie over het geboorteland van immigranten is voor het eerst in de volkstelling van 1849 beschikbaar, zij het zeer beperkt. Geboortelanden die in de tellingen van 1849, 1859, 1869 en 1879 worden onderscheiden zijn: de Nederlandse koloniën, België, Duitsland, Engeland en overige landen. In 1889 is alleen het geboorteland in de telling meegenomen voor personen met de Nederlandse nationaliteit. Voor vreemdelingen (personen met een niet-Nederlandse nationaliteit) vermeldt de tekst van de volkstelling dat verondersteld is dat zij zijn geboren in het land waaraan zij hun nationaliteit ontleen en dat deze veronderstelling geen grote invloed heeft op de resultaten. Op deze wijze is voor 1889 het aantal buiten Nederland geboren personen vastgesteld op het totale aantal vreemdelingen plus het aantal in het buitenland geboren Nederlanders (Van Eijl en Lucassen, 2001).

Voor 1899 is zowel het totale aantal buiten Nederland geboren personen bekend als het aantal van hen dat in de Nederlandse koloniën is geboren. Sinds de telling van 1889 is ook informatie over de nationaliteit van de bevolking beschikbaar. Op basis van de nationaliteit van vreemdelingen in 1889 en 1899 heeft Oomens voor deze tijdstippen een schatting gemaakt van het aantal personen dat in België of Duitsland is geboren.

Aanvankelijk bleef het aantal onderscheiden geboortelanden in de volkstellingen ook na 1899 nog (zeer) beperkt. Sinds 1909 kwam er geleidelijk wel steeds meer informatie beschikbaar over de nationaliteit van niet-Nederlandse ingezetenen. Met de volkstelling van 1947 werd het aantal geregistreerde geboortelanden wel enigszins uitgebreid, maar het zou tot de registertelling van 1990 duren voordat uitgebreide informatie naar geboorteland beschikbaar kwam (Prins, 1991; Van Maarseveen, 2002b).

2.3 Het onderzoek van Oomens naar de loop van de bevolking in de negentiende eeuw

In de CBS-publicaties 'Statistiek in tijdreeksen' beginnen de reeksen in het jaar 1900. Ook eerder, vooral na 1800, werden echter door verschillende instanties statistieken samengesteld. Het zo voor de periode tot 1900 beschikbare materiaal is niet altijd even eenvoudig te hanteren, mede omdat vooral in de eerste helft van de negentiende eeuw weinig aandacht werd besteed aan de beschrijving van definities en methoden. Dit heeft geleid tot onderzoek naar de statistische gegevens betreffende de loop van de bevolking in de negentiende eeuw. Dit onderzoek is uitgevoerd door C.A. Oomens, voormalig plaatsvervangend directeur-generaal van het CBS.

Het voornaamste probleem waar Oomens tegenaan liep, en dat ook al eerder door historici was vastgesteld, was het feit dat de bevolkingsstatistieken in de negentiende eeuw geen sluitend geheel vormen. Concreet betekent dit dat de toe- of afname van de bevolking die afgeleid kan worden uit opeenvolgende volkstellingen niet overeenstemt met de mutaties die berekend worden uit de gegevens over geboorte, sterfte, vestiging en vertrek. Een verklaring werd in de tweede helft van de negentiende eeuw gevonden in de onvolledigheid van de gegevens betreffende de vestiging, en meer nog het vertrek. Dit betekent dat over de internationale migratie uit en naar Nederland in de negentiende eeuw geen betrouwbare statistische gegevens beschikbaar waren. Oomens heeft daarom een poging gedaan de omvang van de immigratie naar en emigratie uit Nederland in deze periode te bepalen.

Wat betreft de periode vóór 1850 heeft Oomens gebruik gemaakt van de studie van Lucassen en Penninx uit 1985, waarin het aantal in het buitenland geboren rond 1800 op ongeveer 100 duizend personen wordt geraamd (Lucassen en Penninx, 1985). Vervolgens heeft hij de leeftijdsopbouw van deze 100 duizend personen geraamd en met behulp van de sterftequotiënten berekend hoeveel van deze 100 duizend aanwezigen eind 1849 nog in leven zouden zijn. Ten slotte heeft hij bepaald hoeveel nieuwe immigranten zich in de periode 1800–1849 gevestigd moeten hebben om per eind 1849, tezamen met de overlevenden uit 1800, het aantal niet in Nederland geboren volgens de volkstelling van 1849 te verkrijgen.

Voor de immigratie (minus de retourmigratie) sinds 1850 heeft Oomens zich gebaseerd op aantallen buiten Nederland geboren volgens de volkstellingen van 1849, 1859, 1869, 1879 en 1899. In 1889 was alleen het geboorteland bepaald van personen met de Nederlandse nationaliteit (zie paragraaf 2.2).

De emigratie sinds 1850 heeft Oomens bepaald aan de hand van de in Nederland geboren volgens de volkstellingen in de diverse emigratielanden (België, Duitsland, VS van Amerika).

Het onderzoek van Oomens is verschenen in een publicatie over de loop van de bevolking in de negentiende eeuw (Oomens, 1989a). Als supplement is een afzonderlijke publicatie verschenen met gedetailleerde informatie over de berekeningen van de emigratie (Oomens, 1989b).

2.4 Statistiek van de buitenlandse migratie

Sinds 1865 kan worden beschikt over officiële statistieken van de buitenlandse migratie. De bronnen hiervoor zijn de gemeentelijke bevolkingsregisters, die met ingang van 1850 verplicht werden gesteld. De registratie van vestiging en vertrek liet in de negentiende eeuw evenwel te wensen over, vooral in de periode vóór 1865. Oomens heeft daarom voor de gehele negentiende eeuw ramingen gepresenteerd van de buitenlandse migratie (zie paragraaf 2.3).

Bij de interpretatie van de uitkomsten van de migratiestatistiek moet, vooral in recente jaren, rekening worden gehouden met de zogenoemde administratieve correcties. Deze bestaan uit twee categorieën: administratieve opnemingen en administratieve afvoeringen. Sommige emigranten verzuimen de gemeente in te lichten over hun vertrek. Als de gemeente na een onderzoek vaststelt dat een persoon niet meer in de gemeente aanwezig is, kan de gemeente weinig anders doen dan de betreffende persoon uit te schrijven onder de noemer 'vertrek onbekend waarheen'. Het CBS boekt een dergelijk vertrek als administratieve afvoering (CBS, 2000).

Een persoon die ooit administratief is afgevoerd, kan in het algemeen slechts door middel van een administratieve opneming (vestiging met onbekende herkomst) of door een immigratie (herkomstland bekend) weer in de bevolkingsregistratie worden opgenomen.

Voor de afvoeringen zijn de laatste jaren sterk in betekenis toegenomen. In 2006 ging het om 74 duizend personen, ruim het dubbele van het aantal in 1995. Een deel van deze stijging wordt veroorzaakt door asielzoekers van wie het asielverzoek is afgewezen en die het land moeten verlaten. Zij zullen zich, als zij ingeschreven stonden in de GBA, (lang) niet altijd afmelden bij een gemeente. Het aantal opnemingen bedroeg 34 duizend in 2006. Het saldo administratieve correcties betreft personen die administratief zijn afgevoerd zonder dat daar een opneming tegenover staat. In de migratiestatistieken wordt dit saldo geïnterpreteerd als niet-gemelde emigratie. Om het totale vertrek uit Nederland in beeld te krijgen worden in dit artikel de emigratiecijfers gepresenteerd inclusief het saldo van de administratieve correcties. Overigens is het niet zeker of het volledige saldo administratieve correcties als niet-gemelde emigratie kan worden beschouwd. Het is ook mogelijk dat het voor een deel gaat om personen die, zonder te zijn ingeschreven, in Nederland zijn gebleven. Het saldo correcties kan dus ook ruimer worden geïnterpreteerd als die personen die zijn uitgeschreven uit het bevolkingsregister (anders dan door sterfte) en van wie de huidige verblijfplaats onbekend is. Deze verblijfplaats kan zowel binnen als buiten Nederland liggen (Alders en Nicolaas, 2003).

3. Invloed van de buitenlandse migratie op de bevolkingssamenstelling

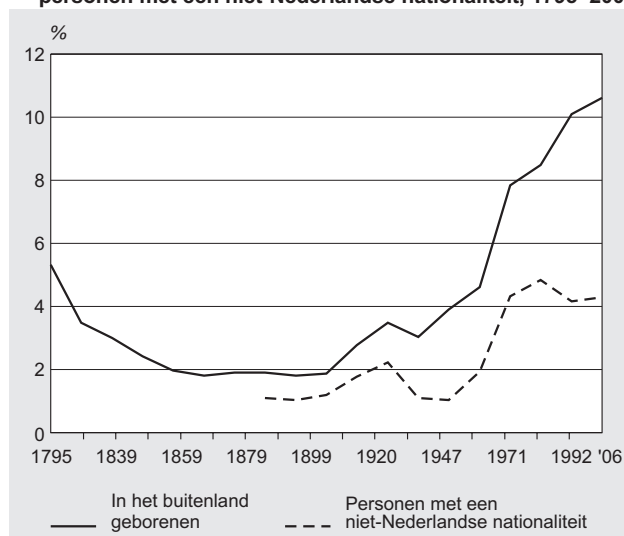
De buitenlandse migratie heeft, naast geboorte en sterfte, een belangrijke invloed gehad op de samenstelling van de bevolking in de afgelopen twee eeuwen. Zoals gezegd zijn

er vóór 1849 geen officiële gegevens bekend over het aantal buiten Nederland geboren personen. Briels en Lucassen en Penninx hebben voor de periode 1530–1849 wel ruwe schattingen gemaakt van het aantal niet in Nederland geboren (Briels, 1978; Lucassen en Penninx, 1985). Voor 1795, bijvoorbeeld, komen Lucassen en Penninx uit op ongeveer 100 duizend personen, 5 procent van de totale bevolking in dat jaar. Briels schat dat de 150 duizend Zuid-Nederlanders die in 1622 in het noorden verbleven (zij waren in de tweede helft van de zestiende eeuw als gevolg van de Spaanse overheersing naar de Noordelijke Nederlanden uitgeweken) zelfs tien procent van de bevolking uitmaakten. Dit percentage is vergelijkbaar met het huidige percentage in het buitenland geboren van 10,6. Destijds waren er zelfs al steden (bijvoorbeeld Haarlem, Leiden en Middelburg) waar de 'buitenlandse' bevolking, in dit geval de Zuid-Nederlandse immigranten, de meerderheid vormden.

Ongeveer een eeuw later overschreed een andere groep vervolgens de landsgrenzen: de protestantse hugenoten. Het ging daarbij om 50 à 60 duizend personen, die vluchtten voor de onderdrukking nadat de Franse koning Lodewijk XIV de rechten van deze bevolkingsgroep sterk had ingeperkt (Lucassen en Penninx, 1999). In de zeventiende en achttiende eeuw vestigden zich ook Joodse vluchtelingen in ons land: enkele duizenden sefardische Joden, afkomstig uit Portugal en circa 20 duizend asjkenszische Joden, afkomstig uit Duitsland, Polen en Rusland.

In genoemde gevallen ging het in de eerste plaats om personen die vervolgd werden vanwege hun religie. Ook het verschijnsel 'arbeidsmigratie' is echter niet nieuw. Vanaf de zeventiende eeuw tot laat in de negentiende eeuw kwamen jaarlijks enkele tienduizenden 'trekwerkers' voor seizoensgebonden werk vanuit Westfalen, het oosten en zuiden van het huidige Nederland, delen van het huidige België, de Eifel en het Franse Picardië naar de Nederlandse kust. Zij waren voor een belangrijk deel werkzaam in de landbouw. In tegenstelling tot bovenvermelde groepen vluchtelingen, die zich doorgaans in de steden

1. Percentage in het buitenland geboren personen en personen met een niet-Nederlandse nationaliteit, 1795–2006

Bron: CBS / Lucassen en Penninx (1985).

Staat 1
Bevolking naar geboorteland, respectievelijk nationaliteit, 1849–1899

	1849	1859	1869	1879	1889	1899
	<i>x 1 000</i>					
Totale bevolking	3 056,9	3 309,1	3 579,5	4 012,7	4 511,4	5 104,1
w.v.						
geboren in het buitenland	73,7	65,3	64,2	76,6	85,8	91,5
w.o.						
Nederlandse koloniën ¹⁾	2,9	3,0	4,9	7,6	9,8	11,8
Duitsland ²⁾	41,2	36,5	33,8	42,0	45,6	47,8
België ²⁾	21,6	19,4	19,1	18,8	21,3	22,3
Groot-Brittannië en Ierland	1,4	1,0	1,0	1,6	.	.
met een niet-Nederlandse nationaliteit	48,9	53,0
w.o.						
Duitse					28,8	31,9
Belgische					13,7	14,9
Britse					1,3	1,3
Franse					1,4	1,0
Italiaanse						0,2

¹⁾ Nederlands-Indië, Suriname en Nederlandse Antillen.

²⁾ 1889 en 1899: ramingen Oomens (1989a).

vestigden, verbleven zij veelal op het platteland (Lucassen en Penninx, 1999).

Rond 1840 bedroeg het aandeel in het buitenland geboren ongeveer 3 procent. In de officiële volkstellingen van 1849 tot en met 1899 lag dit percentage telkens rond de 2 (*grafiek 1*). In 1899 waren ruim 90 duizend personen in het buitenland geboren, ongeveer evenveel als een eeuw daarvoor. De totale bevolking was in deze honderd jaar gegroeid van 1,9 naar 5,1 miljoen. Bijna 80 procent van de in het buitenland geboren personen in 1899 was geboren in België of Duitsland (*staat 1*; Van Maarseveen en Doorn, 2001).

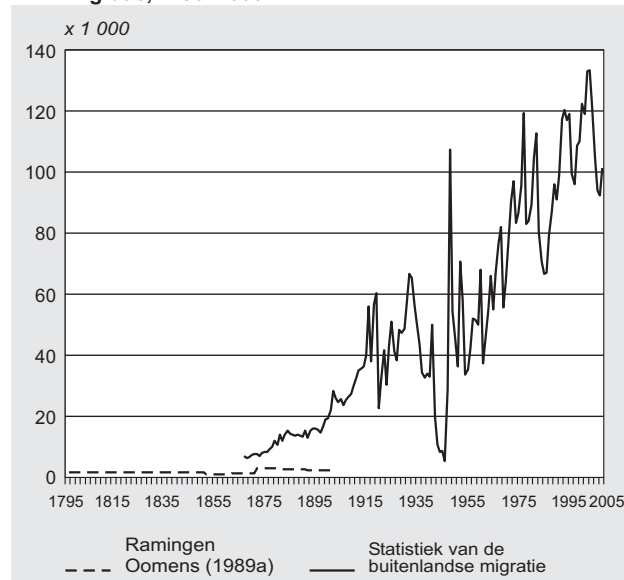
In de *grafieken 2 en 3* zijn de immigratie respectievelijk de emigratie sinds 1796 weergegeven. In *grafiek 3* zijn voor de jaren na 1960 de emigratiecijfers inclusief het saldo van de administratieve correcties opgenomen. Dit saldo was aanvankelijk gering, maar is de laatste jaren sterk toegenomen. Zoals gezegd is niet aan te geven in hoeverre het bij de correcties daadwerkelijk om emigratie gaat.

Bij de interpretatie van de *grafieken 2 en 3* moet er rekening mee worden gehouden dat de immigratie-ramingen van Oomens betrekking hebben op de immigratie minus retourmigratie van buiten Nederland geboren. Bij de emigratie gaat het eveneens om de netto migratie, in dit geval van de in Nederland geboren personen. Als gevolg hiervan komen de ramingen van Oomens per definitie lager uit dan de uitkomsten van de statistiek van de buitenlandse migratie.

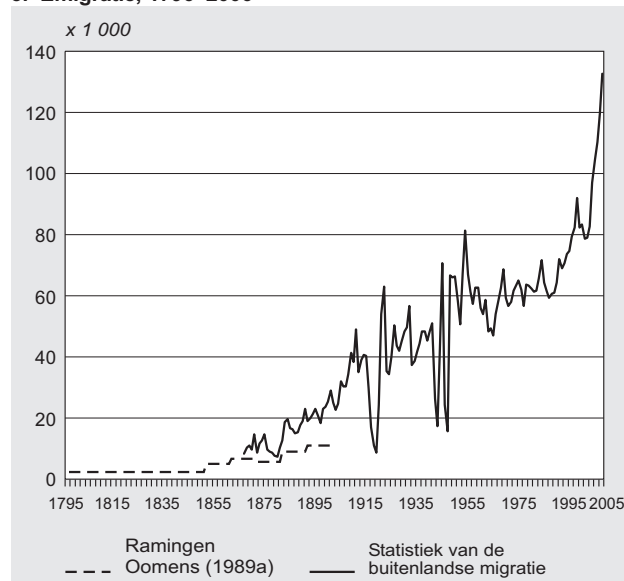
De ramingen van Oomens hebben betrekking op jaargemiddelden in de perioden 1796–1849, 1850–1859, 1860–1869, 1870–1879, 1880–1889 en 1890–1899. Voor deze tijdvakken is in de *grafieken 2 en 3* telkens het jaargemiddelde weergegeven.

Sinds 1796 hebben zich naar schatting 7,3 miljoen immigranten in ons land gevestigd. Het aantal emigranten bedroeg circa 6,7 miljoen. Het verschil tussen de totale immigratie en emigratie in de afgelopen twee eeuwen bedraagt ruim 600 duizend personen.

2. Immigratie, 1796–2006

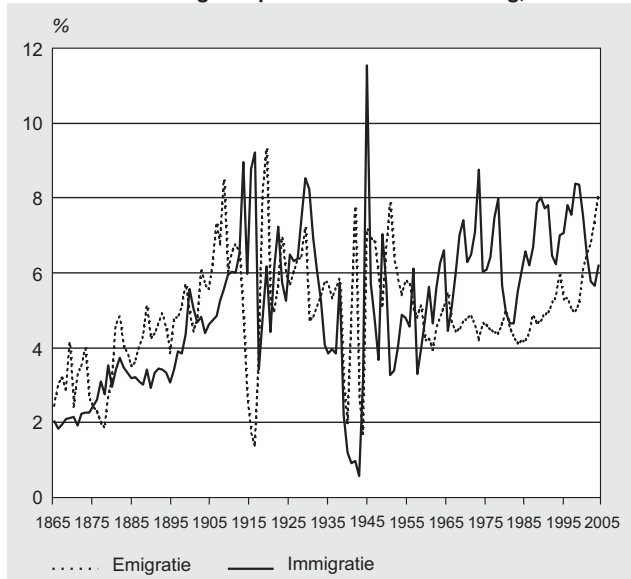

3. Emigratie, 1796–2006

Om een idee te krijgen van de relatieve verschillen in het migratieniveau in de afgelopen 140 jaar, zijn in *grafiek 4* de absolute cijfers uit de *grafieken 2 en 3* gerelateerd aan de bevolkingsomvang. Het huidige (relatieve) immigratieniveau komt redelijk overeen met dat van honderd jaar geleden, terwijl het emigratieniveau in 2006 juist iets boven de piek van het 'topjaar' 1952 ligt. De hoogste immigratie per duizend van de bevolking vond vlak na de Tweede Wereldoorlog plaats, terwijl de hoogste emigratie zich kort na de Eerste Wereldoorlog voordeed.

4. Buitenlandse migratie per 1 000 van de bevolking, 1865–2006

4. De migratie van 1800–1945

4.1 De negentiende eeuw

Gedurende de gehele negentiende eeuw is het migratiesaldo vrijwel steeds negatief geweest. De ramingen van Oomens van 1796–1864 gecombineerd met de statistiek van de buitenlandse migratie vanaf 1865 geven aan dat van 1796–1899 per saldo zo'n 210 duizend personen Nederland hebben verlaten: tegenover de komst van 546 duizend immigranten stond het vertrek van 758 duizend emigranten.

Niet alleen Duitsland en België waren als emigratielanden in trek, maar ook naar de Verenigde Staten trokken veel migranten. Gedurende de negentiende eeuw vertrokken er volgens de schattingen van Oomens 140 duizend personen naar de Verenigde Staten. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit aantal een saldo is van in Nederland geboren personen. Het ging daarbij in de eerste plaats om boeren en landarbeiders, voor een belangrijk deel afkomstig uit de provincies Zeeland, Groningen en Friesland. De trek naar Duitsland was daarentegen meer op de industriële werkgelegenheid in de steden gericht. Deze vroege

'gastarbeiders' kwamen vooral uit de grensprovincies (Van der Erf, 1989).

In 1899 woonden er 95 duizend in Nederland geboren personen in de Verenigde Staten. Vijftig jaar eerder bedroeg dit aantal niet meer dan 17 duizend. Het aantal Nederlanders in Duitsland nam tussen 1849 en 1899 nog sterker toe, van 10 duizend naar 91 duizend. Ook in België woonden rond de eeuwwisseling een groot aantal in Nederland geboren personen (54 duizend). In totaal woonden er aan het eind van de negentiende eeuw bijna 300 duizend in Nederland geboren in het buitenland (Oomens, 1989a).

4.2 De periode 1914–1945

De situatie van vertrekoverschotten duurde tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Gedurende deze periode vestigden zich (officieel) per saldo 140 duizend personen in ons land, met name vluchtelingen vanuit België. Het werkelijke aantal vluchtelingen lag echter veel hoger. Ten tijde van de beschieting van Antwerpen in 1914 vluchtten bijna 900 duizend Belgen naar het noorden. Hoewel de meesten onder hen weer snel terugkeerden, waren er aan het eind van 1914 nog altijd 200 duizend à 300 duizend Belgische vluchtelingen in Nederland (Lucassen en Penninx, 1985).

De eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog werden gekenmerkt door een omvangrijke retourmigratie. In 1919 en 1920 bedroeg de geregistreerde emigratie respectievelijk 54 duizend en 63 duizend personen.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw kwamen er veel Duitsers naar Nederland. Het ging hier onder meer om jonge vrouwen die na de Eerste Wereldoorlog naar Nederland kwamen om in de huishouding of de verpleging te werken (Van der Heijdt, 1992). Dit is te zien in de aantallen Duitsers in de diverse volkstellingen. Informatie over personen met geboorteland Duitsland is in de volkstellingen van 1909, 1920 en 1930 niet voorhanden, maar personen met de Duitse nationaliteit zijn in deze tellingen wel onderscheiden. Volgens de volkstelling van 1899 waren er 32 duizend Duitsers woonachtig in Nederland. In 1930 was hun aantal toegenomen tot 102 duizend. De toename kwam vooral voor rekening van vrouwen (*staat 2*). Ook de toename van het aantal Oostenrijkers in deze periode betrof voornamelijk vrouwen.

Daarnaast kwamen er in het begin van deze eeuw en vooral in de jaren twintig arbeidsmigranten uit onder meer Polen en Slovenië. Deze arbeidsmigranten waren voor een belangrijk deel werkzaam in de mijnbouw. Ook deze migratiestromen weerspiegelen zich in de volkstellingscijfers. Het aantal Polen, bijvoorbeeld, verdubbelde ruim, van 2,7 duizend in 1920 naar 5,9 duizend in 1930.

In de jaren dertig kwamen vele Joden, maar ook socialisten en communisten als vluchteling uit Duitsland naar Nederland. Na de Anschluss in 1938 vluchtten ook vele Oostenrijkse Joden naar ons land. Tot de 50 duizend immigranten in het jaar 1939 behoorden naar schatting 20 à 22 duizend Joodse vluchtelingen (Keilman et al., 1985). In de

Staat 2
Bevolking naar geboorteland, respectievelijk nationaliteit en geslacht, 1899–1930

	1899		1909		1920		1930	
	M	V	M	V	M	V	M	V
<i>x 1 000</i>								
Totale bevolking w.v.	2 520,6	2 583,5	2 899,1	2 959,1	3 410,3	3 455,1	3 942,7	3 992,9
geboren in het buitenland w.o.	44,2	47,4	52,6	57,9	87,9	102,0	114,3	163,4
Nederlandse koloniën ¹⁾	5,5	6,3	6,8	8,2	9,4	11,2	15,2	17,4
Duitsland ²⁾		47,8
België ²⁾		22,3
met een niet-Nederlandse nationaliteit w.o.	28,0	25,0	35,3	34,7	55,5	56,6	77,1	98,8
Duitse	16,7	15,2	18,6	18,9	27,0	29,3	41,5	60,5
Belgische	8,1	6,8	9,4	9,0	15,0	15,3	12,7	12,7
Britse	0,5	0,8	0,9	1,2	1,0	1,3	1,1	1,4
Franse	0,5	0,5	1,2	1,5	1,2	1,3	1,1	1,0
Oostenrijkse (1899: incl. Hongaarse)	0,3	0,2	0,6	0,4	1,9	1,9	2,7	6,2
Italiaanse	0,2	0,1	0,3	0,2	0,5	0,4	1,6	1,1
Poolse	1,5	1,2	3,1	2,8
Joegoslavische	0,1	0,0	2,0	1,4
Tsjecho-slowaakse	0,5	0,4	1,0	1,3

¹⁾ Nederlands-Indië, Suriname en Nederlandse Antillen.

²⁾ Ramingen Oomens (1989a).

jaren twintig hadden al 10 duizend Joden uit Oost-Europa hun toevlucht gezocht tot ons land (Lucassen en Penninx, 1999).

De officiële emigratiecijfers in de oorlogsjaren 1940–1945 geven aan dat er in deze periode 197 duizend personen zijn 'geëmigreerd'. Deze cijfers behoeven wel een forse nuancering. Gedurende de oorlogsjaren zijn namelijk circa 110 duizend van de naar schatting 140 duizend in Nederland woonachtige Joden naar Duitsland gedeporteerd en daarbij in de bevolkingsregisters geboekt als 'vertrokken naar het buitenland', of 'onbekend waarheen'. Slechts 5,5 duizend van hen zijn na de oorlog uit de kampen teruggekeerd. Sluiten we het totaal van de 110 duizend gedeporteerde joden uit bij de emigratiecijfers dan bedraagt de totale emigratie gedurende de Tweede Wereldoorlog nog geen 90 duizend in plaats van de officiële 197 duizend. De officiële emigratiecijfers voor deze jaren moeten dus met terughoudendheid worden gehanteerd.

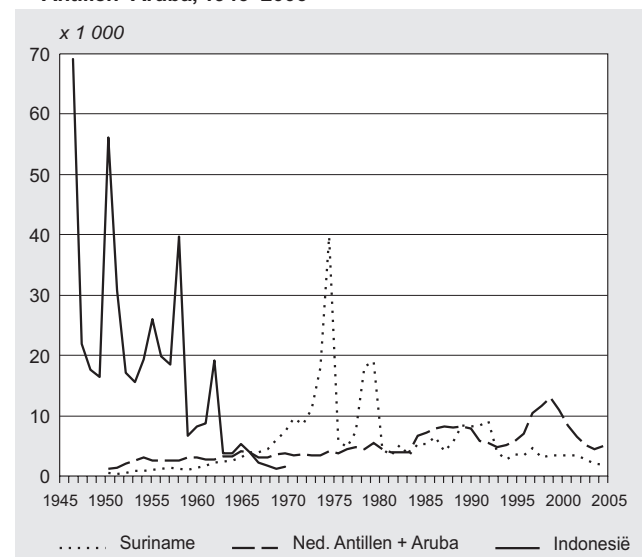
Anderzijds werden er in deze periode grote aantallen mensen in Duitsland tewerkgesteld in het kader van de 'Arbeitseinsatz'. Zij bleven in principe in hun woonplaats ingeschreven in het gemeentelijk bevolkingsregister en zijn daarom voor het overgrote deel niet formeel als emigrant geteld. Volgens opgave van de Gewestelijke Arbeidsbureaus zijn tot medio 1944 532 duizend Nederlandse mannen in de leeftijdscategorie van 18–45 jaar voor de Duitse oorlogseconomie ingezet. Daarnaast waren ongeveer 38 duizend mensen in België en Frankrijk tewerkgesteld.

5. De periode na de Tweede Wereldoorlog

Na de Tweede Wereldoorlog vestigden zich grote aantallen migranten vanuit het toenmalige Nederlands-Indië in

ons land. In de tweede helft van de jaren veertig ging het om 125 duizend personen, waarvan er 70 duizend in 1946 – direct na afloop van de Japanse bezetting – arriveerden (*grafiek 5*). In de daaropvolgende jaren keerden velen echter weer terug: in de periode 1947–1949 vertrokken circa 76 duizend mensen naar Nederlands-Indië (Cottaar en Willems, 1984). In de jaren vijftig en de vroege jaren zestig kwamen, onder andere na de soevereiniteitsoverdracht en de crisis rond Nieuw-Guinea, opnieuw groepen immigranten uit Nederlands-Indië. In 1951 zijn bovendien 13 duizend Zuid-Molukkers gearriveerd. Omdat er destijds vanuit werd gegaan dat hun verblijf een tijdelijk karakter had, zijn zij niet als immigrant geregistreerd. Enkele jaren later (in 1958), toen duidelijk werd dat hun verblijf als langdurig moest worden beschouwd, zijn ze door middel van

5. Immigratie vanuit Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen+Aruba, 1946–2006

een zogenoemde administratieve correctie aan de geregistreerde bevolking toegevoegd. In *grafiek 2* zijn de Zuid-Molukkers echter geteld bij de immigranten van het jaar 1951. In totaal vestigden zich in de jaren 1945–1962 ongeveer 400 duizend personen uit voormalig Nederlands-Indië in ons land. Circa 160 duizend personen keerden later weer naar Indonesië terug.

Staat 3
Bevolking naar geboorteland, respectievelijk nationaliteit, 1930–1960

	1930	1947	1960
	<i>x 1 000</i>		
Totale bevolking	7 935,6	9 625,5	11 462,0
w.v.			
geboren in het buitenland	277,7	292,0	448,6
w.o.			
Indonesië (incl. voormalig Nederlands Indië) ¹⁾	32,6	79,9	203,2
Duitsland	.	135,5	129,2
België	.	31,0	31,1
Groot-Brittannië en Ierland	.	7,0	7,8
Frankrijk	.	4,0	4,7
Italië	.	1,9	3,4
Polen	.	5,5	5,9
Suriname en Nederlandse Antillen	.	.	12,9
met een niet-Nederlandse nationaliteit	175,9	106,1	117,6
w.o.			
Duitse	102,0	27,9	24,9
Belgische	25,4	25,3	20,2
Britse	2,5	3,1	6,0
Franse	2,1	1,6	1,8
Oostenrijkse	8,8	2,3	.
Italiaanse	2,6	3,4	5,9
Spaanse	.	0,1	0,4
Poolse	5,9	5,2	.
(voormalig) Joegoslavische	3,3	1,1	0,8
Amerikaanse	0,8	0,7	4,2
Turkse	0,1	0,1	0,1
Marokkaanse	.	.	0,2

¹⁾ 1930 en 1947: inclusief Suriname en Nederlandse Antillen.

In de volkstellingen is het effect van deze grote aantallen immigranten uit Nederlands-Indië/Indonesië duidelijk zichtbaar. Zo geven de volkstellingen van 1930 en 1947 respectievelijk 33 duizend en 80 duizend personen die in de Nederlandse koloniën waren geboren: die aantallen betreffen dus niet alleen personen geboren in voormalig Nederlands-Indië maar ook personen met geboorteland Suriname of de Nederlandse Antillen. In de volkstelling van

1960 is het aantal personen met geboorteland Indonesië/Nederlands-Indië fors toegenomen tot ruim 200 duizend (*staat 3*).

De volkstelling van 1947 laat verder onder meer zien dat het aantal personen met de Duitse nationaliteit was gedaald van 102 duizend in 1930 naar 28 duizend in 1947. Het aantal personen dat in Duitsland was geboren lag in 1947 echter veel hoger en bedroeg 135 duizend. Ruim 80 procent van deze in Duitsland geboren personen had de Nederlandse nationaliteit.

In de jaren vijftig van de twintigste eeuw was het saldo van de buitenlandse migratie meestal negatief. Dit hing voor een belangrijk deel samen met het vertrek van grote aantallen Nederlanders die elders hun heil zochten, met name in Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, de Verenigde Staten van Amerika en de Republiek van Zuid-Afrika. In de jaren vijftig vertrokken in totaal ongeveer 350 duizend mensen vanuit Nederland naar deze emigratielanden, waarvan 52 duizend in het 'topjaar' 1952 (*staat 4*). Vooral Canada en Australië waren in trek. Over de periode 1950–1959 vertrokken respectievelijk 128 duizend en 106 duizend personen naar deze landen. Het verblijf in deze emigratielanden had veelal een permanent karakter. Van de emigranten uit de jaren vijftig die naar één van deze landen zijn geëmigreerd, is ongeveer een vijfde weer teruggekeerd naar Nederland.

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog zijn ook vele Joden geëmigreerd. Over de periode 1946–1953 ging het om naar schatting 4,5 duizend personen. Van hen vertrokken er overigens meer naar de Verenigde Staten dan naar Israël.

6. Arbeidsmigratie in de jaren zestig

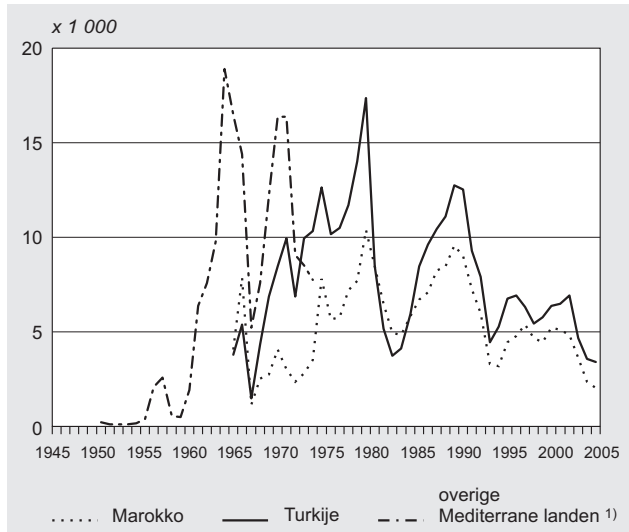
Vanaf het eind van de jaren vijftig was er schaarste op de Nederlandse arbeidsmarkt. In verband met het tekort aan lager geschoold personeel begonnen Nederlandse bedrijven buitenlandse werknemers aan te trekken uit landen rond de Middellandse Zee. De migratie vanuit de zogenoemde wervingslanden (Griekenland, Italië, Joegoslavië, Marokko, Portugal, Spanje, Tunesië en Turkije)

Staat 4
Emigratie naar de belangrijkste emigratielanden, 1950–1959

Jaar van emigratie	Australië	Canada	Nieuw-Zeeland	Verenigde Staten van Amerika	Zuid-Afrika	Totaal
	<i>x 1 000</i>					
1950	9,7	7,3	0,7	4,1	1,6	23,5
1951	11,1	19,3	2,9	3,7	2,9	39,8
1952	16,3	21,5	5,1	4,2	4,7	51,7
1953	8,5	20,5	2,6	4,2	3,8	39,6
1954	10,8	16,2	1,0	4,0	3,7	35,8
1955	13,9	7,3	1,2	5,2	3,4	31,0
1956	11,6	8,6	1,5	10,6	2,4	34,7
1957	7,4	12,6	1,3	11,1	1,9	34,3
1958	7,9	8,2	2,0	5,6	2,6	26,3
1959	8,9	6,1	1,6	7,2	2,2	26,0
Totaal 1950–1959	106,1	127,9	19,9	59,9	29,1	342,8

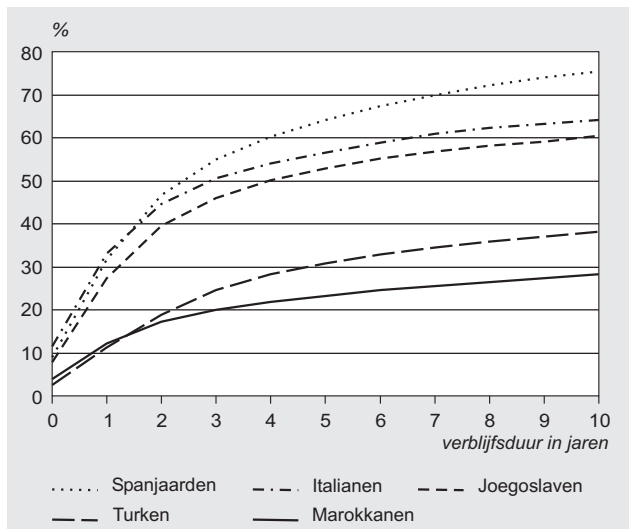
werd hierdoor in de jaren zestig en vroege jaren zeventig een factor van betekenis (*grafiek 6*). In totaal kwamen in de jaren 1964–1973 zo'n 225 duizend immigranten uit deze landen naar Nederland, voor het grootste deel arbeidskrachten. Spanjaarden en Turken vormden de grootste groepen onder hen, met beide 65 duizend personen. In de tweede helft van de jaren zestig was 90 procent van het totale vestigingsoverschot in Nederland afkomstig uit mediterrane landen. Negen op de tien immigranten uit landen rond de Middellandse Zee in de jaren zestig waren mannen. Het ging hierbij overwegend om arbeiders in de industrie. Van de 6,6 duizend Turkse mannen die in 1966 immigrereerden, bijvoorbeeld, waren er 5,8 duizend arbeiders in fabrieken en werkplaatsen (CBS, 1968). Zij vestigden zich naar verhouding vaak in de industriegebieden van Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant. Aanvankelijk ging het bij de immigratie uit wervingslanden voor een belangrijk deel om Spanjaarden en Italianen, later

6. Immigratie vanuit Turkije, Marokko en de overige Mediterrane landen, 1950–2006

1) Griekenland, Italië, Joegoslavië, Portugal, Spanje, Tunesië.

7. Cumulatief percentage retouromigratie van personen die in 1964–1973 zijn geïmmigreerd, naar nationaliteit en verblijfsduur in Nederland

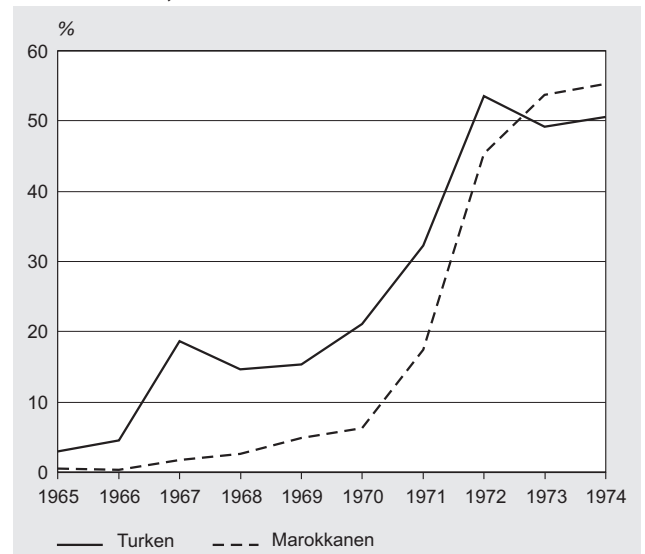
om Turken en Marokkanen. In 1965 immigrereerden ruim 11 duizend Spanjaarden en bijna 3 duizend Italianen. De immigratie van Spanjaarden en Italianen werd al snel gevolgd door een omvangrijke retouromigratie. Van de Spaanse immigranten die in de jaren 1964–1973 naar Nederland kwamen, was tien jaar later driekwart weer vertrokken (*grafiek 7*). In het recessiejaar 1967 vertrokken er meer Spanjaarden (7 duizend) dan er immigrereerden (2,5 duizend). Bij Italianen lag het aandeel retouromigranten met iets meer dan 60 procent ongeveer 10 procentpunten lager dan bij Spanjaarden.

Eind jaren vijftig en gedurende de jaren zestig was vooral de arbeidsmigratie van betekenis. Het aandeel van vluchtelingen in de immigratie was beperkt. Twee groepen die in dit kader nog wel vermeldenswaardig zijn, zijn de ongeveer 3 duizend Hongaren die in 1956 na de invasie door Sovjet-troepen hun land ontvluchtten en naar Nederland kwamen, en de circa duizend vluchtelingen die in 1968, naar aanleiding van het met geweld neerslaan van de Praagse lente door leden van het Warschau-pact, vanuit het toenmalige Tsjecho-Slowakije naar ons land kwamen.

De volkstelling van 1971 geeft een treffend beeld van de veranderde samenstelling van de migratiestromen naar Nederland in de jaren zestig. Kwamen in de volkstelling van 1960, bijvoorbeeld, nog nauwelijks personen voor met een nationaliteit van één van de mediterrane landen (uitgezonderd 6 duizend Italianen), in de telling van 1971 werden al 30 duizend Turken, 28 duizend Spanjaarden, 20 duizend Marokkanen, 18 duizend Italianen en 8 duizend Joegoslaven geregistreerd (*staat 5*).

De migratie van Turken en Marokkanen vertoonde een volledig ander patroon dan die van de Spanjaarden, Italianen en andere groepen uit landen rond de Middellandse Zee. Bij de Turken en Marokkanen werd de fase van arbeidsmigratie gevolgd door een van gezinshereniging en gezinsvorming. De retouromigratie van deze twee groepen lag dan ook aanzienlijk lager dan die van de Spanjaarden en Italianen (*grafiek 7*). Voor een deel is dit te verklaren

8. Aandeel vrouwen in de immigratie van Turken en Marokkanen, 1965–1974

door de sterke economische groei begin jaren zeventig in Spanje en Italië, waardoor de immigratie vanuit deze landen afnam en veel Spanjaarden en Italianen terugkeerden naar hun vaderland. Het op gang komen van de gezinshereniging bij Turken en Marokkanen weerspiegelt zich in het stijgende aandeel van vrouwen in de immigratie vanuit Turkije en Marokko vanaf het eind van de jaren zestig (grafiek 8).

Sinds de wervingsstop voor buitenlandse werknemers uit landen rond de Middellandse Zee in 1973 werd ingesteld, is legale arbeidsmigratie vanuit (bijvoorbeeld) Turkije en Marokko nauwelijks meer mogelijk. De immigratie van Turken en Marokkanen nam in de jaren na 1973 echter verder toe. Dit kwam voor een belangrijk deel door het op gang komen van de gezinshereniging uit deze landen. Voor een onbekend deel kan het daarnaast om illegale arbeidsmigratie zijn gegaan. In 1975 werd een 'eenmalige regularisatie' toegepast. Van deze mogelijkheid om een legale verblijfsstatus te verkrijgen werd door bijna 15 duizend personen gebruik gemaakt. Het ging voor ongeveer de helft om Turken en Marokkanen (Van Groenendaal, 1986). Hoewel deze personen officieel als immigrant in het

jaar 1975 zijn geregistreerd, is deze groep bij de samenstelling van grafiek 2 in navolging van De Beer (1990) behandeld alsof het om immigratie in de periode 1971–1975 ging. De aantallen zijn in feite 'uitgesmeerd' over een periode van vijf jaar (De Beer, 1990).

Exacte cijfers voor de migratiecategorieën 'gezinshereniging' en 'gezinsvorming' zijn voor deze jaren niet beschikbaar. In De Beer et al. (1991) zijn ramingen gepresenteerd van de gezinsherenigende en de gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen. Volgens deze ramingen kwam eind jaren zeventig ruim driekwart van de Turkse en Marokkaanse immigranten op grond van gezinshereniging naar ons land.

7. Immigranten na 1975

Eveneens van belang in de jaren zeventig was de toenemende immigratie vanuit Suriname. Al begin jaren zestig kwam er een migratiestroom vanuit Suriname naar Nederland op gang. Hiervoor zijn diverse redenen aan te geven. De economische situatie in Suriname verslechterde begin

Staat 5
Bevolking naar geboorteland, respectievelijk nationaliteit, 1960–2006

	1960	1971	1992	2001	2006
	<i>x 1 000</i>				
Totale bevolking w.v.	11 462,0	13 060,1	15 129,2	15 987,1	16 334,2
geboren in het buitenland w.o.	448,6	606,3	1 284,5	1 615,4	1 734,7
Indonesië (incl. voormalig Nederlands-Indië)	203,2	204,4	187,8	165,8	152,8
Duitsland	129,2	128,9	128,3	123,1	116,9
België	31,1	32,6	43,9	46,0	47,1
Verenigd Koninkrijk	7,8	13,6	41,7	45,7	46,6
Frankrijk	4,7	6,9	14,4	18,7	19,7
Italië	3,4	10,6	15,1	17,2	17,7
Polen	5,9	4,8	10,5	17,4	30,0
Spanje	.	24,9	17,5	18,3	18,2
Suriname	12,9	29,0	171,4	186,5	189,2
Nederlandse Antillen en Aruba	.	13,6	64,1	83,9	87,5
VS van Amerika	.	7,5	15,4	21,4	22,8
Turkije	.	28,2	159,5	181,9	196,0
Marokko	.	20,9	131,3	155,8	168,6
voormalig Joegoslavië	.	8,5	17,2	53,9	53,7
Irak	.	.	1,8	33,7	35,3
Afghanistan	.	.	0,9	24,3	32,0
China	.	2,3	13,0	22,7	34,8
Somalië	.	.	4,7	21,7	13,7
voormalige Sovjet-Unie	.	2,9	3,5	21,6	35,3
voormalig Tsjechoslowakije	.	2,9	3,7	5,2	6,7
Iran	.	.	7,6	21,5	23,8
met een niet-Nederlandse nationaliteit w.o.	117,6	252,3	732,9	667,8	691,4
Duitse	24,9	36,6	46,9	54,8	58,5
Belgische	20,2	23,5	23,9	25,9	26,0
Britse	6,0	12,4	41,8	41,4	41,5
Franse	1,8	3,3	9,4	13,3	14,7
Oostenrijkse	.	3,0	3,0	3,4	3,5
Italiaanse	5,9	17,6	17,2	18,2	18,5
Spaanse	0,4	28,0	16,9	17,2	16,9
Poolse	.	1,3	4,6	5,9	15,2
(voormalig) Joegoslavische	0,8	7,9	15,1	12,9	10,5
(voormalig) Sovjet-Russische	.	0,3	1,2	7,6	11,9
Amerikaanse	4,2	8,1	12,1	14,8	14,6
Turkse	0,1	30,3	214,8	100,8	98,9
Marokkaanse	0,2	21,6	163,7	111,4	86,2
Chinese	.	2,5	6,8	8,0	15,0
Surinaamse	.	.	21,7	8,5	8,5

jaren zestig, terwijl de Nederlandse economie juist een sterke groei beleefde. Bovendien kwamen er steeds meer gunstige berichten vanuit Nederland van reeds gemigreerde Surinamers, waardoor in Suriname een positief beeld van Nederland ontstond (Van Amersfoort, 1971). Ook de 'kettigmigratie' kwam langzaam op gang: steeds meer Surinamers hadden een familielid in Nederland wonen. Toen Suriname eind 1975 onafhankelijk werd, resulteerde dit in een piek in de immigratie vanuit dit land: in dat jaar vestigden zich bijna 40 duizend Surinamers in Nederland (grafiek 5).

De immigratiecijfers van Surinamers vertonen een tweede piek in de jaren 1979 en 1980. Dit was het gevolg van het aflopen van de overeenkomst tussen Nederland en Suriname volgens welke Surinamers tot vijf jaar na het uitroepen van de onafhankelijkheid voor de Nederlandse nationaliteit konden kiezen. Deze zogenoemde 'toescheidingsovereenkomst' liep in november 1980 af, waarna het voor Surinamers moeilijker werd toegang tot Nederland te krijgen.

In de tweede helft van de jaren tachtig nam de betekenis van de gezinsherenigende migratie vanuit Turkije en Marokko geleidelijk af. Daar stond een toename van de gezinsvormende migratie tegenover (De Beer en Noordam, 1992). Van gezinsvormende migratie is sprake als men zich in een ander land vestigt met het oog op een huwelijk of samenwonen. Op het ogenblik is de gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen kwantitatief belangrijker dan de gezinsherenigende migratie. Uiteraard is er daarnaast ook gezinsvormende migratie vanuit andere landen, vooral vanuit Duitsland en België.

In het midden van de jaren tachtig nam ook het aantal asielzoekers sterk toe. In 1985 dienden 6 duizend personen een asielverzoek in. In 1989, het jaar waarin de Muur viel, was dit aantal gestegen tot 14 duizend. Aanvankelijk leidde deze historische gebeurtenis tot een groeiend aantal asielzoekers uit een aantal Oost-Europese landen, met name Roemenië, Polen en de voormalige Sovjet-Unie. Door het oorlogsgeweld in voormalig Joegoslavië, dat eind 1991 losbarstte in Bosnië-Herzegovina, kwamen sinds die tijd grote aantallen vluchtelingen ('ontheemden') vanuit dat gebied naar Nederland en andere West-Europese landen, met name Duitsland.

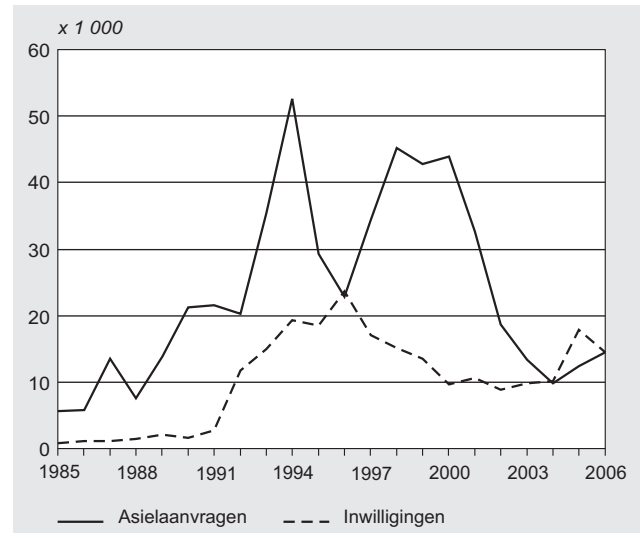
In de jaren negentig heeft de asielmigratie sterk aan betekenis gewonnen. Mede door de aanhoudende burgeroorlog in voormalig Joegoslavië en politieke onrust in onder meer Somalië nam het aantal asielzoekers medio jaren negentig sterk toe, tot een recordaantal van 53 duizend in 1994.

Lang niet alle asielzoekers worden als vluchteling erkend. Sommige asielzoekers genieten tijdelijke bescherming. Anderen worden niet als vluchteling erkend, maar mogen om humanitaire redenen blijven. Het aandeel van de asielzoekers dat in Nederland mag blijven, wordt geschat op een derde (Nicolaas, 2006). Aangezien slechts een minderheid van de asielaanvragen wordt ingewilligd, wordt het effect op de totale bevolkingssamenstelling wat afgezwakt (grafiek 9).

Het effect van de instroom van asielmigranten op de bevolkingssamenstelling is voor het eerst enigszins zichtbaar in

de registratie van 1992. In dat jaar telde Nederland zo'n 17 duizend mensen die geboren waren in (voormalig) Joegoslavië, 13 duizend Chinezen, 8 duizend Iraniërs en 5 duizend Somaliërs. Ook de eerste Afghanen en Irakezen registreerden zich in die tijd in een gemeentelijk bevolkingsregister (staat 5).

9. Asielaanvragen en ingewilligde asielverzoeken in Nederland, 1985–2006

Bron: Immigratie- en Naturalisatiedienst.

Naast het toenemende aantal is ook de samenstelling van de asielmigranten in de jaren negentig sterk gewijzigd. Waren in het begin van de jaren negentig veel asielmigranten afkomstig uit Somalië, in het midden van dat decennium kwamen de meeste migranten uit (voormalig) Joegoslavië, veelal vluchtelingen uit dit door oorlogsgeweld getroffen gebied. Eind jaren negentig waren Irak en Afghanistan de belangrijkste herkomstlanden van asielmigranten.

8. Recente ontwikkelingen

Grote aantallen immigranten halverwege de jaren negentig leidden tot aanpassingen van het overheidsbeleid, vooral op het gebied van de toelating van asielzoekers. Ook de eisen aan gezinsherenigers en gezinsvormers werden aangescherpt, onder meer door middel van hogere inkomensvereisten en verhoging van de leeftijdsgrens voor gezinsvormers. Tevens werden er, in internationaal verband, maatregelen genomen ter ontmoediging van illegale immigratie, onder meer door informatie-uitwisseling tussen Europese landen en instanties. Mede onder invloed van deze maatregelen is de immigratie sterk in omvang afgenomen.

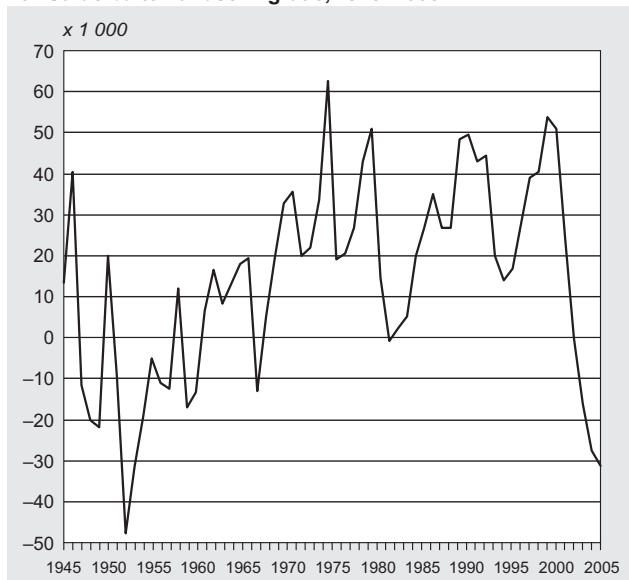
Ook economische factoren hebben een belangrijke rol gespeeld bij de dalende immigratie-aantallen. Nicolaas en Sprangers (2006), bijvoorbeeld, leggen een relatie tussen immigratie uit de landen van de Europese Unie en de werkloosheid in Nederland, waarbij een stijging van de werkloosheid met 100 duizend mensen 2,5 duizend minder migranten uit de Europese Unie tot gevolg heeft. Kwamen er in elk van de jaren 2000 en 2001 nog ruim 130 duizend

immigranten naar Nederland (waarvan 24 duizend uit de 24 EU-landen), in 2003 was dat aantal gedaald tot 105 duizend, waarvan 22 duizend uit de EU. Deze daling heeft zich tot en met 2005 voortgezet. In dat jaar vestigden zich 92 duizend immigranten in ons land, het laagste aantal sinds 1988. In 2006 volgde een lichte toename tot een niveau van iets boven de 100 duizend.

Het aantal emigranten is de laatste jaren juist sterk toegenomen. Ook hier speelt de economische teruggang een rol, maar andere factoren zijn zeker ook van belang. Potentiële emigranten denken in het nieuwe land niet zozeer hun eigen leefsituatie te verbeteren, maar verwachten een verbetering van de kwaliteit van de samenleving, waarbij ruimte, natuur en stilte factoren van betekenis zijn (Ter Bekke et al., 2005).

Hoewel aan de daling van de immigratie in 2006 een einde is gekomen, hebben deze elkaar versterkende effecten in de afgelopen jaren (een dalende immigratie van 2002–2005 en een stijgende emigratie sinds 2000) een spectaculaire ontwikkeling van het migratiesaldo teweeg gebracht. Het positieve migratiesaldo dat in de jaren 2000 en 2001 nog ruim 50 duizend bedroeg, is sinds 2003 omgeslagen in een negatief saldo van ruim 31 duizend in 2006 (grafiek 10). Voor een dergelijke omwenteling in korte tijd moeten we terug naar de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog, toen het migratiesaldo daalde van +20 duizend in 1950 naar –48 duizend in 1952, het 'topjaar' van de emigratie. Ook het begin van de jaren tachtig kende een scherpe omslag in het migratiesaldo, zij het iets minder sterk. Destijds daalde het migratiesaldo, eveneens in een periode van economische teruggang, van +51 duizend naar –1 duizend.

10. Saldo buitenlandse migratie, 1945–2006

In de eerste jaren van het nieuwe millennium is de samenstelling van de immigratie naar Nederland verder gewijzigd. Het aantal immigranten uit de vier traditionele herkomstlanden (Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba) en het aantal asielmigranten

neemt verder af. Uit sommige andere landen komen daarentegen juist meer immigranten. Na de uitbreiding van de Europese Unie per 1 mei 2004 met tien nieuwe lidstaten is vooral de immigratie vanuit Polen fors toegenomen. De Polen vormden in 2006 met 8 duizend immigranten zelfs de grootste groep. Het gaat hierbij voor een belangrijk deel om arbeidsmigranten. Ook uit China komen steeds meer migranten, overwegend studenten.

In de bevolkingssamenstelling per 1 januari 2006 is deze veranderende immigratiestroom al enigszins zichtbaar. Zo verdubbelde het aantal Polen van 2001 op 2006 bijna van 17 duizend naar 30 duizend, terwijl het aantal Chinezen een toename kende van 50 procent. Momenteel telt Nederland 35 duizend Chinezen (*staat 5*).

9. Het kenmerk nationaliteit in de bevolkingssamstatistieken

Vanaf 1849 zijn vragen over de geboorte- en woonplaats in de volkstelling opgenomen. Dit verschaftte tevens informatie over het aantal personen dat buiten Nederland was geboren. Niet iedereen die buiten Nederland is geboren heeft echter een niet-Nederlandse nationaliteit. Ook maakt geboorte in Nederland iemand niet zonder meer tot Nederlander (Van Eijl en Lucassen, 2001). Pas in 1889 werd niet alleen naar geboorteplaats, maar ook naar nationaliteit gevraagd (Van Maarseveen, 2002a). Mogelijk hangt het opnemen van de vraag samen met een verdrag dat in 1889 tussen Nederland en België is gesloten om elkaar na iedere volkstelling gegevens te verstrekken over het aantal Nederlanders dat in België woont en het aantal Belgen dat in Nederland verblijft. Met Duitsland, Italië en Oostenrijk-Hongarije volgden soortgelijke afspraken in 1893 (CCS, 1893). Van Eijl en Lucassen vermoeden dat deze afspraken van invloed zijn geweest op de zich steeds wijzigende en verdergaande uitsplitsing naar nationaliteit bij de uitkomsten van de tellingen. In 1920 werden ook vragen gesteld over de verandering van nationaliteit door naturalisatie en voor vrouwen door huwelijk. Vanaf 1889 werd ook gevraagd naar de beroepsarbeid van vreemdelingen, maar pas bij de Volkstelling 1899 zijn hierover ook uitkomsten gepubliceerd. Afhankelijk van de financiële middelen waren de uitsplitsingen beperkter of gedetailleerder (Van Maarseveen, 2002a).

De Volkstelling 1889 wees uit dat 1 procent van de bevolking een niet-Nederlandse nationaliteit bezat (grafiek 1). In 1900 was dit percentage vrijwel ongewijzigd, waarna het steeg tot ruim 2 in het begin van de jaren dertig (CBS, 1934). Vooral Duitsers en Belgen zochten hun toevlucht tot Nederland. Hetzelfde geldt waarschijnlijk ook voor de periode 1931–1940. Vanwege het ontbreken van officiële cijfers is niet bekend hoe groot de fractie niet-Nederlanders was vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Uit cijfers van de Volkstelling 1947 blijkt dat na de oorlog het aandeel niet-Nederlanders was gedaald tot het niveau van rond 1900. Tot het begin van de jaren zestig groeide het aantal niet-Nederlanders ongeveer even snel als de totale bevolking. Daarna zorgde vooral de komst van arbeidsmigranten uit de wervingslanden (de 'gastarbeiders') voor een snelle stijging van het aantal niet-Nederlanders. Het hoogste aantal niet-Nederlanders werd

bereikt op 1 januari 1994: 780 duizend personen, ofwel 5,1 procent van de bevolking, hadden op dat moment een andere dan de Nederlandse nationaliteit. Door het forse aantal naturalisaties is het aantal sindsdien teruggelopen tot ongeveer 690 duizend in 2006.

Het kenmerk nationaliteit is in de loop der jaren steeds minder geschikt geworden om de omvang van bepaalde bevolkingsgroepen te bepalen. Allereerst zijn er bevolkingsgroepen die op basis van nationaliteit niet of nauwelijks in kaart kunnen worden gebracht. Antillianen en Arubanen, bijvoorbeeld, hebben vrijwel altijd de Nederlandse nationaliteit. Van de Surinamers in Nederland (geboorteland Suriname) heeft nog geen 5 procent de Surinaamse nationaliteit. Bovendien kan de omvang van andere groepen die in het verleden heel behoorlijk met het kenmerk nationaliteit konden worden beschreven, steeds minder nauwkeurig worden bepaald vanwege het grote aantal naturalisaties. Turken en Marokkanen zijn hier de bekendste voorbeelden van. In de Volkstelling 1971, bijvoorbeeld, had 98 procent van de 28 duizend personen met geboorteland Turkije ook de Turkse nationaliteit. Van de 21 duizend Marokkanen had een vergelijkbaar percentage de Marokkaanse nationaliteit.

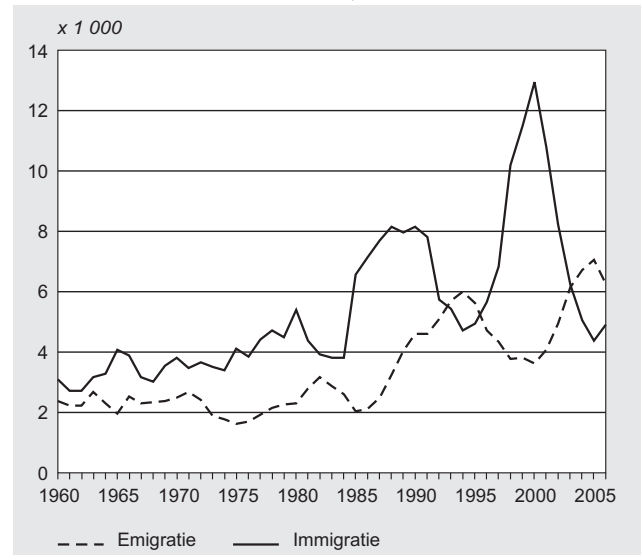
De grote aantallen naturalisaties, vooral in de jaren negentig, hebben verandering gebracht in deze percentages, waardoor de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroepen niet meer goed in beeld zijn te brengen met het kenmerk nationaliteit. Zo had 60 procent van de personen met geboorteland Turkije op 1 januari 2006 de Nederlandse nationaliteit. Voor Marokkanen geldt een vergelijkbaar percentage.

Het onderscheid naar nationaliteit in de migratiestromen van en naar Nederland is wel van belang, omdat Nederlandse emigranten over het algemeen vrij eenvoudig weer terug kunnen keren naar Nederland. Zo vond er in de jaren negentig van de twintigste eeuw een omvangrijke retourmigratie plaats tussen Nederland en de Nederlandse Antillen en Aruba. In de eerste helft van dit decennium steeg het aantal emigranten naar de Antillen, mede als gevolg van de verslechterde economische situatie in Nederland. Tijdens de opleving van de economie in Nederland in de tweede helft van de jaren negentig keerden velen van hen terug naar Nederland: het aantal immigranten vanuit de eilanden bereikte in 2000 een record van 12 duizend (*grafiek 11*). De laatste jaren is, geheel in lijn met het algemene beeld dat voor de totale buitenlandse migratie geldt, het migratiesaldo met de Antillen licht negatief.

Over de periode vóór 1948 werd in de statistiek van de buitenlandse migratie geen onderscheid gemaakt naar nationaliteit. Vanaf 1948 is deze informatie wel beschikbaar (*grafiek 12*).

In de jaren vijftig had het overgrote deel van zowel de immigranten als de emigranten de Nederlandse nationaliteit. Bij de immigratie ging het in deze periode voor een belangrijk deel om personen uit het voormalige Nederlands-Indië. Met het op gang komen van de arbeidsmigratie uit Mediterrane landen in de jaren zestig en zeventig steeg ook het aandeel van de niet-Nederlanders in de immigratie, van 29 procent in 1960 tot 70 procent begin jaren negentig. De stijging van het percentage Neder-

11. Buitenlandse migratie van Nederlanders met de Nederlandse Antillen + Aruba, 1960–2006

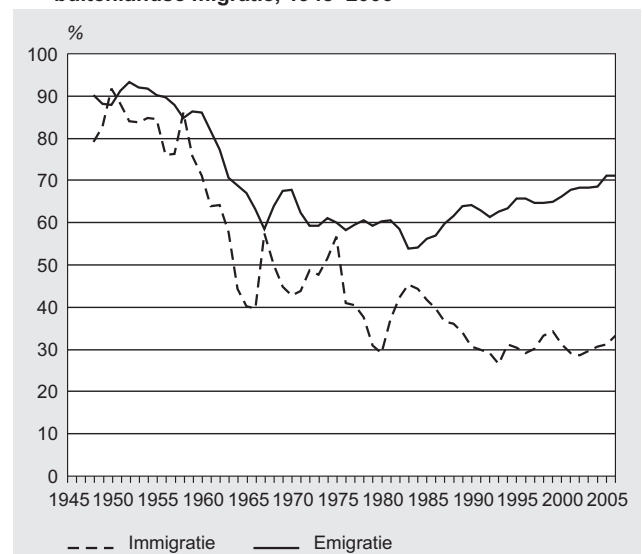

landse immigranten in het begin van de jaren zeventig bereikte in 1975 een piek. In het jaar van de onafhankelijkheid van Suriname vestigden zich bijna 40 duizend personen met de Nederlandse nationaliteit vanuit Suriname in ons land. Ook de lage percentages van 1979 en 1980 hangen voor een deel samen met de komst van Surinamers, in dit geval met de Surinaamse nationaliteit. Bovendien vestigden zich in 1979 en 1980 veel Turken en Marokkanen in ons land, hetgeen een neerwaarts effect had op het aandeel Nederlanders in de immigratie.

De laatste jaren is een geleidelijke stijging zichtbaar van het aandeel Nederlanders in de emigratie. Dit kan te maken hebben met de eerder genoemde toegenomen vertrekgenueidheid van potentiële, Nederlandse, emigranten die in het nieuwe land een betere kwaliteit van de samenleving denken aan te treffen.

Bijna een vijfde van de immigranten met een Nederlandse nationaliteit komt de laatste jaren uit de Nederlandse Antillen en Aruba. Uit elk van de landen België en Duitsland

12. Aandeel personen met de Nederlandse nationaliteit in de buitenlandse migratie, 1948–2006

komt nog eens ongeveer 12 procent van de Nederlandse immigranten. België blijft het aantrekkelijkste land van bestemming voor Nederlandse emigranten. Een zesde van de Nederlanders vertrekt naar dit land. Duitsland, de Nederlandse Antillen en Aruba en het Verenigd Koninkrijk zijn goed voor elk ruim 10 procent van de emigranten met een Nederlandse nationaliteit.

10. Eerste en tweede generatie allochtonen

In het voorgaande is een overzicht gegeven van de bevolkingssamenstelling naar geboorteland en nationaliteit, om een vergelijking gedurende een lange periode mogelijk te maken. Vóór 1990 is er geen informatie beschikbaar over het geboorteland van de ouders, zodat een afbakening van de tweede generatie allochtonen (persoon zelf in Nederland geboren en minstens één van de ouders in het buitenland geboren) niet mogelijk is. Met de registratie van de telling is gehouden van de bevolking naar geboorteland, geboorteland moeder, geboorteland vader en nationaliteit, is deze informatie wel beschikbaar en kan een onderscheid worden gemaakt tussen de eerste en tweede generatie allochtonen. De allochtone bevolking is gegroeid van 2,035 miljoen in 1990 naar 3,173 miljoen in 2007 (*staat 6*). De eerste generatie allochtonen groeide in deze periode met ruim 600 duizend personen, terwijl de tweede generatie met 500 duizend personen toenam. De laatste jaren is de tweede generatie echter sterker gegroeid dan de eerste generatie, vooral door een teruglopende immigratie. De autochtone bevolking kende in deze periode een bescheiden groei van bijna 3 procent.

11. Nabeschuiving

Houden we rekening met de door Oomens geraamde aantallen migranten over de periode 1796–1865, dan bedraagt het aantal immigranten in de periode 1796–2006 bij benadering 7,3 miljoen. Het aantal emigranten over de laatste twee eeuwen komt dan globaal uit op 6,7 miljoen. Per saldo hebben zich in de afgelopen twee eeuwen dus 600 duizend personen een plaats in de Nederlandse samenleving verworven. In *grafiek 13* is weergegeven hoe dit saldo in de loop van de jaren is opgebouwd.

Het beeld verschilt sterk per periode. Over de negentiende eeuw is het migratiesaldo overwegend negatief geweest. Een combinatie van de ramingen van Oomens voor de periode 1796–1865, gecombineerd met de cijfers uit de statistiek van de buitenlandse migratie vanaf 1865, geeft aan dat er in de negentiende eeuw bij benadering per saldo ruim 200 duizend personen zijn geëmigreerd. Vooral de Verenigde Staten van Amerika, Duitsland en België waren als emigratielanden in trek.

In de eerste helft van de twintigste eeuw hielden de immigratie en de emigratie elkaar globaal in evenwicht en was er een gering vertrekoverschot van 74 duizend personen. Het beeld van de migratie werd gedurende deze periode in de eerste plaats bepaald door politieke ontwikkelingen: Belgische vluchtelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog, joodse vluchtelingen in de jaren dertig en de deportaties van joden en de tewerkstelling van Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog. De immigratie in de tweede helft van de vorige eeuw was echter veel hoger dan de emigra-

Staat 6
Bevolking naar herkomstgroep en generatie, 1 januari¹⁾

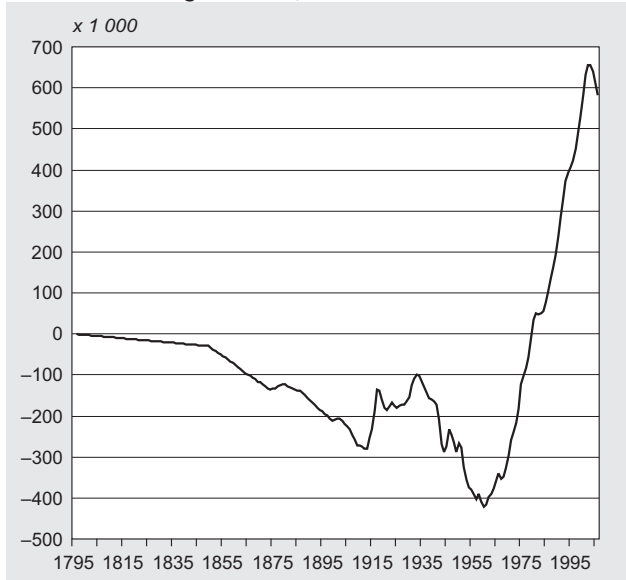
	Totaal			w.v.					
				eerste generatie allochtonen			tweede generatie allochtonen		
	1990	2001	2007	1990	2001	2007	1990	2001	2007
	<i>x 1 000</i>								
Totale bevolking	14 892,6	15 987,1	16 356,9	977,0	1 489,0	1 604,3	1 058,0	1 381,3	1 568,2
Autochtoon	12 857,6	13 116,9	13 184,4						
Niet-westers allochtoon ²⁾	831,0	1 483,2	1 739,6	562,2	928,6	1 016,3	268,8	554,6	723,3
w.o.									
Turkije	203,4	319,6	368,7	139,8	181,6	195,3	63,7	138,0	173,5
Suriname	224,1	308,8	333,5	147,9	184,7	186,2	76,2	124,1	147,3
Marokko	164,3	272,8	329,6	113,7	155,7	168,1	50,6	117,1	161,5
Nederlandse Antillen + Aruba	68,5	117,1	129,6	44,9	76,8	78,7	23,7	40,3	50,9
China	15,5	32,3	46,0	9,8	21,9	31,9	5,7	10,4	14,1
Irak	1,4	38,2	43,9	1,0	33,7	34,7	0,4	4,5	9,2
Afghanistan	0,6	26,4	37,2	0,5	24,3	31,3	0,1	2,1	5,9
Iran	5,6	24,6	29,0	4,8	21,2	23,6	0,8	3,4	5,4
Somalië	2,0	29,6	18,8	1,9	21,7	12,9	0,1	7,9	5,9
Westers allochtoon ³⁾	1 204,0	1 387,0	1 432,8	414,8	560,4	588,0	789,2	826,6	844,8
w.o.									
Indonesië (incl. voormalig Nederlands-Indië)	404,2	403,9	390,0	140,0	138,9	126,2	264,2	265,0	263,8
Duitsland	391,6	398,8	381,2	90,0	106,4	101,4	301,6	292,4	279,9
België	111,8	113,1	112,1	28,9	35,4	36,1	82,9	77,7	76,1
voormalig Joegoslavië	22,4	71,4	76,5	13,4	53,7	52,9	8,9	17,7	23,6
Verenigd Koninkrijk	55,5	71,9	75,8	32,9	42,9	42,7	22,7	29,0	33,1
Polen	16,7	30,6	51,5	7,2	17,0	35,0	9,5	13,6	16,5
voormalige Sovjet Unie	6,3	28,7	47,5	1,7	21,5	36,0	4,6	7,2	11,5

1) Autochtonen zijn personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren. Allochtonen zijn personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. De eerste generatie bestaat uit personen die zelf ook in het buitenland zijn geboren. De tweede generatie bestaat uit personen die zelf in Nederland zijn geboren.

2) Afrika, Azië (excl. Indonesië en Japan), Latijns-Amerika en Turkije.

3) Europa (excl. Turkije), Noord-Amerika, Indonesië, Japan en Oceanië.

13. Cumulatief migratiesaldo, 1796–2006

tie: per saldo kwamen er 825 duizend personen in deze 50 jaar naar Nederland.

In de tweede helft van de twintigste eeuw arriveerden aanvankelijk veel immigranten uit de voormalige koloniën: eerst vanuit Indonesië, later vanuit Suriname. In de jaren vijftig vertrokken circa 350 duizend Nederlanders naar Canada, de Verenigde Staten, Australië en andere emigratielanden. Met het veranderende economische klimaat veranderde in de jaren zestig ook het karakter van de migratiestromen. In deze periode vestigden zich veel arbeidsmigranten vanuit mediterrane landen in Nederland. In de jaren zeventig lieten veel van deze zogenaamde 'gastarbeiders' hun gezinsleden in het kader van gezinshereniging overkomen en vanaf de jaren tachtig werd de gezinsvormende migratie voor Nederland een factor van betekenis. In de jaren negentig van de twintigste eeuw is het aantal asielzoekers onder de immigranten sterk toegenomen. Vooral de laatste 25 jaar van de twintigste eeuw kende een fors migratieoverschot. In deze periode kwamen er per saldo gemiddeld bijna 30 duizend immigranten per jaar naar ons land (*staat 7*). Over de gehele twintigste eeuw is de migratie vanuit andere Europese landen van betekenis geweest, in het bijzonder vanuit Duitsland en België.

De laatste jaren is een daling van het aantal asielmigranten zichtbaar. Sinds 2003 hebben per saldo 75 duizend migranten Nederland verlaten.

In het voorgaande is een overzicht gegeven van de belangrijkste migratiestromen in diverse perioden. Nadeel van een dergelijke aanpak is dat meer langdurige, continue immigratiestromen onderbelicht blijven ten opzichte van migratiegolven met een meer tijdelijk karakter. Als voorbeeld van continue stromen kunnen worden genoemd de immigratiestromen uit andere West-Europese landen, in het bijzonder vanuit Duitsland, maar ook vanuit België en het Verenigd Koninkrijk (Sprangers, 1993). Op 1 januari 2007 woonden er bijvoorbeeld ruim 100 duizend eerste generatie Duitsers in ons land. Het aantal eerste generatie Britten en Belgen op die datum bedroeg respectievelijk 43 duizend en 36 duizend.

De veranderde samenstelling van de migratiestromen in combinatie met continue stromen zoals hiervoor aangegeven, hebben geleid tot een enorme diversiteit in bevolkingsgroepen in Nederland. Zo waren er op 1 januari 2007 personen van ruim 220 verschillende herkomstgroeperingen in Nederland woonachtig, variërend van een enkele bewoner uit de Oceanische eilanden Guam en Nauru tot 390 duizend voor de grootste groep, personen uit Indonesië of het voormalig Nederlands-Indië.

Literatuur

Alders, M. en Nicolaas, H., 2003, Administratieve correcties in de bevolkingsstatistiek. *Bevolkingstrends* 51(4), blz. 46–51.

Amersfoort, J.M.M. van, 1971, *Surinamers in Nederland*. AO-boekje 1388, Amsterdam.

Beer, J. de, 1990, Voorspelbaarheid van de buitenlandse migratie. *Maandstatistiek van de Bevolking* 38(5), blz. 14–25. CBS, Voorburg/Heerlen.

Beer, J. de, H. Kuijper en R. Noordam, 1991, Gezinsvormende, gezinsherenigende en retourmigratie van Turken en Marokkanen. *Maandstatistiek van de Bevolking* 39(1), blz. 38–49. CBS, Voorburg/Heerlen.

Staat 7
Buitenlandse migratie: gemiddelden per jaar, 1796–2006

	Immigratie	Emigratie	Saldo	Immigratie	Emigratie	Saldo
	x 1 000			per 1 000 van de gemiddelde bevolking per tijdvak		
1796–1864 ¹⁾	1,6	3,0	–1,4	0,6	1,1	–0,5
1865–1899	12,5	15,8	–3,3	2,9	3,7	–0,8
1900–1924	35,6	34,1	1,5	5,7	5,5	0,2
1925–1949	41,3	45,7	–4,5	4,8	5,3	–0,5
1950–1974	63,9	59,8	4,1	5,4	5,1	0,3
1975–1999	98,4	69,4	28,9	6,7	4,7	2,0
2000–2006	111,4	103,7	7,7	6,9	6,4	0,5

¹⁾ Ramingen Oomens (1989a).

Beer, J. de, en R. Noordam, 1992, Gezinsvormende immigratie van Turken en Marokkanen nu hoger dan gezinshereniging. Maandstatistiek van de Bevolking 40(11), blz. 6–8. CBS, Voorburg/Heerlen.

Bekke, S. ter, H.P. van Dalen en K. Henkens, 2005, Emigratie van Nederlanders: geprikkeld door bevolkingsdruk. DEMOS 21(4), blz. 25–28.

Briels, J., 1978, De Zuidnederlandse immigratie 1572–1630. Fibula-Van Dishoeck, Haarlem.

CBS, 1904, Inleiding tot de uitkomsten der achtste algemeene tienjaarlijksche volkstelling van een en dertig december 1899 en daaraan verbonden beroepstelling en woningstatistiek, in vergelijking zooveel mogelijk met de uitkomsten van vroegere tellingen. Bijdragen tot de statistiek van Nederland. Nieuwe Volgreeks nr. XXII. Den Haag.

CBS, 1934, Volkstelling 31 december 1930. Deel II. Leef-tijd, burgerlijke staat, samenwoning, geboorteplaats, nationaliteit. Den Haag.

CBS, 1968, Statistiek van de buitenlandse migratie 1965–1966. Staatsuitgeverij, Den Haag.

CBS, 2000, Bevolkingscijfers: wie tellen mee en wie niet? Maandstatistiek van de Bevolking 48(7), blz. 7–8. CBS, Voorburg/Heerlen.

CCS, 1893, Uitkomsten der zevende tienjaarlijksche volkstelling in het Koninkrijk der Nederlanden op den een en dertigsten december 1889 (met uitzondering van de Beroepstelling). Overzicht van de uitkomsten,...bewerkt door de Centrale Commissie voor de Statistiek. Den Haag.

Cottaar, A. en W. Willems, 1984, Indische Nederlanders. Moesson, Den Haag.

Erf, R.F. van der, 1989, Buitenlandse migratie. Maandstatistiek van de Bevolking 37(10), blz. 18–19. CBS, Voorburg/Heerlen.

Eijl, C.J. van, en L.A.C.J. Lucassen, 2001, Tellen en geteld worden. Vreemdelingen in de Nederlandse volks- en beroepstellingen (1899–1971). In Maarseveen, J. van, en P. Doorn (red.), Nederland een eeuw geleden geteld. Een terugblik op de samenleving rond 1900, blz. 159–184. Stichting beheer IISG, Amsterdam.

Groenendael, A.J.M. van, 1986, Dilemma's van regelgeving. De regularisatie van illegale buitenlandse werknemers; 1975–1983. Een case study naar het functioneren van regels als instrument van overheidsbeleid. Samson/NCB, Alphen aan de Rijn/Utrecht.

Heijdt, H. van der, 1992, In Nederland woonachtige personen van Duitse origine, 1 januari 1990. Maandstatistiek van de Bevolking 40(6), blz. 6–7. CBS, Voorburg/Heerlen.

Keilman, N.W., F.W.A. van Poppel, N. van Nimwegen, H.G. Moors en Ph. van Praag, 1985, De demografische situatie in Nederland in en rondom de Tweede Wereldoorlog. NIDI, Voorburg.

Lucassen, J. en R. Penninx, 1985, Nieuwkomers. Immigranten en hun nakomelingen in Nederland 1550–1985. Meulenhof, Amsterdam.

Lucassen, J. en R. Penninx, 1999, Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550–1993. Het Spinhuis, Amsterdam.

Maarseveen, J.G.S.J. van en P.K. Doorn (red.), 2001, Nederland een eeuw geleden geteld. Een terugblik op de samenleving rond 1900. Stichting beheer IISG, Amsterdam.

Maarseveen, J.G.S.J. van, 2002a, Volkstellingen 1795–1971. In: Maarseveen, J.G.S.J. van (red.), Algemene tellingen in de twintigste eeuw. De methode van onderzoek bij personen en bedrijven, blz. 15–88. CBS, Voorburg/Heerlen.

Maarseveen, J.G.S.J. van, 2002b, Intrekking Volkstelling-enwet. Registertellingen; op weg naar volkstellingen nieuwe stijl 1979–2000. In: Maarseveen, J.G.S.J. van (red.), Algemene tellingen in de twintigste eeuw. De methode van onderzoek bij personen en bedrijven, blz. 89–114. CBS, Voorburg/Heerlen.

Maarseveen, J.G.S.J. van en E. Schulte Nordholt, 2007, De virtuele volkstelling in historisch perspectief. In: CBS, Twee eeuwen geteld. Onderzoek met de digitale volks-, beroeps- en woningtellingen, 1795–2001. CBS, Voorburg/Heerlen.

Nicolaas, H. en A.H. Sprangers, 2006, Internationale migratie: Nederland in een Europese context. In: Van Tubergen, F., en I. Maas (red.), Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief. Boekaflevering bij jaargang 81 van het tijdschrift Mens en Maatschappij, blz. 13–35. Amsterdam University Press, Amsterdam.

Nicolaas, H., 2006, Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de asielmigratie. Bevolkingstrends 54(4), blz. 78–84.

Oomens, C.A., 1989a, De loop der bevolking van Nederland in de negentiende eeuw. Statistische onderzoekingen nr. M35. SDU-uitgeverij/CBS-publicaties, Den Haag.

Oomens, C.A., 1989b, Emigratie in de negentiende eeuw. Supplement bij: CBS, De loop van de bevolking in de negentiende eeuw. Statistische onderzoekingen nr. M35. CBS, Voorburg/Heerlen.

Prins, C.J.M., 1991, Registertelling naar nationaliteit en geboorteland, 1 januari 1990. Maandstatistiek van de Bevolking 39(1), blz. 18–37. CBS, Voorburg/Heerlen.

Sprangers, A.H., 1993, Twee eeuwen buitenlandse migratie. Maandstatistiek van de Bevolking 41(6), blz. 32–37. CBS, Voorburg/Heerlen.

Belgen in Nederland en Nederlanders in België

Elma van Agtmaal-Wobma¹⁾, Carel Harmsen¹⁾,
Luc Dal²⁾ en Michel Poulain²⁾

In België wonen ruim 111 duizend Nederlanders. Dat zijn er drie keer zoveel als andersom: in Nederland wonen 36 duizend Belgen. Het aantal Belgen in Nederland is stabiel en bevindt zich overwegend in de grensstreek en in (studenten)steden. Het motief om te migreren is voornamelijk relatievorming, studie en werk. Het aantal Nederlanders in België is vooral vanaf 2000 vrij sterk toegenomen. Naast relatievorming is een belangrijk motief om (net) over de grens te gaan wonen de beschikbaarheid van goedkopere woningen of een aantrekkelijker en rustiger woonomgeving, bijvoorbeeld in de Ardennen.

Dit artikel gaat in op de ruimtelijke spreiding, herkomst en migratiemotieven van Nederlanders in België en Belgen in Nederland. De cijfers met betrekking tot de in Nederland wonende Belgen betreffen de eerste generatie: in België geboren personen met ten minste één Belgische ouder. De cijfers over Belgen in Nederland zijn bepaald aan de hand van de CBS-definitie van allochtonen, op grond van het geboorteland van de persoon, diens moeder en diens vader.

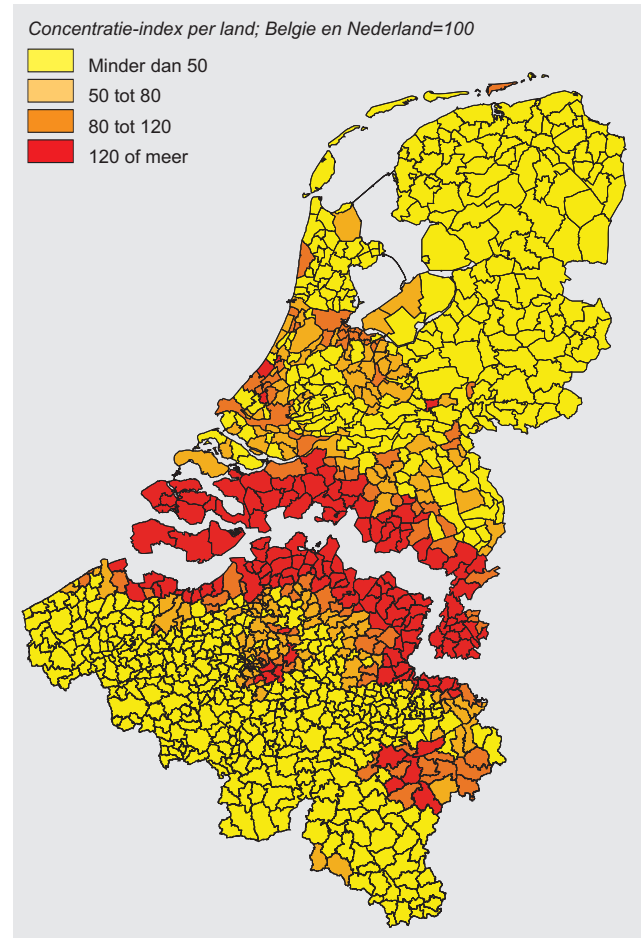
De cijfers over eerste generatie Nederlanders in België zijn op vergelijkbare wijze bepaald, met als verschil dat geen gebruik is gemaakt van het geboorteland van de ouders – een gegeven dat in de Belgische statistiek niet wordt vastgelegd – maar van de nationaliteit van de ouders bij de geboorte van het kind.

Grensstreek en grote steden

Nederland en België delen een lange grens. In het grensgebied is sprake van veel 'grensoverschrijdend' contact, en in enkele gevallen doorsnijdt de grens zelfs dorpen. Veel bewoners van deze gebieden vinden ook een partner aan de andere kant van de grens en gaan vervolgens in het nabije buitenland wonen. Een belangrijk deel van de Nederlanders in België, en van de Belgen in Nederland, bevindt zich dan ook in de grensstreek. Hierbij speelt voor Nederlanders in België vooral de aantrekkelijker huizenmarkt, net over de grens, een rol. Belgen komen relatief vaak voor een studie naar Nederland (Harmsen, 2006).

Kaart 1 geeft per Nederlandse gemeente weer hoeveel Belgische inwoners een gemeente heeft ten opzichte van de totale bevolking, in verhouding tot het totale aantal Belgen en het inwonertal in Nederland. Hetzelfde is gedaan voor de Belgische gemeenten, naar aantal Nederlandse inwoners.

1. Nederlanders in België (2006) en Belgen in Nederland (2007) per gemeente

De kaart laat voor beide landen duidelijk de concentratie in de grensstreek zien. Het dorp Baarle telt in het Nederlandse deel Baarle-Nassau 30 keer zo veel Belgen als gemiddeld in Nederland, en in het Belgische deel Baarle-Hertog 36 keer zo veel Nederlanders als gemiddeld in België. In de Zeeuwse gemeenten Hulst en Sluis wonen ook meer dan 30 keer zo veel Belgische inwoners als gemiddeld. Woensdrecht en Terneuzen tellen eveneens relatief veel Belgen, 20 keer meer dan gemiddeld. De nabijheid van Antwerpen zal hierbij een rol spelen. In Noord-Brabantse gemeenten als Alphen-Chaam, Zundert, Oosterhout en Cranendonck, en in het Limburgse Eijsden is de concentratie Belgen 6 tot 8 keer zo groot als gemiddeld. Gemeenten buiten de grensstreek met relatief veel Belgen zijn Wassenaar (twee keer zo veel als gemiddeld) en Oegstgeest (anderhalf keer). Dit heeft waarschijnlijk te maken met de nabijheid van Den Haag en met de aanwezigheid van internationale organisaties en bedrijven.

Belgische gemeenten met de grootste concentratie Nederlanders (20 keer groter dan gemiddeld) zijn, naast Baarle-Hertog: Hamont-Achel in het meest noordelijke puntje van Belgisch Limburg, onder Eindhoven en ten westen van Weert, de aan Zuid-Limburg grenzende gemeenten Voeren en Lanaken, en de onder Tilburg

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

²⁾ Gédap, Université Catholique de Louvain, Leuven, België.